TÜRK İSLAM KAYNAKLARINDA GÖSTERGEBİLİM*

Rasim SOYLU[1], Mehmet Emin KAHRAMAN2

ÖZET

Göstergebilim, 19. Yüzyılın sonlarında Avrupa'da, Sassure ve Pierce adlı dilbilimci ve mantık üzerine çalışmalarını yürüten fikir adamları tarafından geliştirilmiştir. Göstergebilim, lisan-ı hal ve kal yani davranış dili ve konuşma dilleri de dahil her türlü iletişim biçimini inceleyen bir bilim dalıdır.

Göstergebilim, semboller ve işaretler gibi göstergelerin anlamları üzerine çalışan bir bilim dalıdır. Dilbilim, anlambilim, sembolizm ve iletişim gibi birçok alanı kapsadığı gibi, mecaz, teşbih, kinaye, istiare, ima, telmih, manay-ı harfi, manay-ı işari ve manay-ı remzi gibi edebi ve söz sanatlarıyla da ilgilidir.

Türk sanat, edebiyat ve dilbilim literatürüne 20. yüzyıl sonunda giren ve henüz tercüme düzeyini aşmamış olan Göstergebilim alanında, Türk ve İslami bilim kaynaklarından henüz herhangi bir bilgi aktarılmadığı görülmektedir. Osmanlı medreselerinde okutulan belagat, sarf ve nahiv gibi dilbilim kitaplarında, benzer konuların incelendiği ve çözümlendiği görülmektedir. Ancak ne yazık ki henüz bu eserler ve bilgiler günümüz Türk bilim, sanat ve eğitim literatürüne yeterince transfer edilememiştir. Bu açıdan Osmanlı medrese kaynaklarında, belagat, mantık ve dilbilim inceliklerinin, göstergebilim bağlamında incelenmesi bu araştırmanın ana problemini teşkil etmektedir.

Bu çalışmada göstergebilimle ilgili, Osmanlı medreselerinde okutulan Belagat, Fenn-i Beyan, Fenn-i Meani ve Fenn-i Bedi gibi Türk ve İslami dilbilim kaynaklarını özetleyen ve günümüze ulaştıran Nursi'nin 100 yıl önce telif ettiği Muhakemat ve Sünuhat gibi eserleri incelenmiştir. Ayrıca bundan yaklaşık 1000 yıl önce yazılan Abdülkahir-i Cürcani'nin Delail-ül İcaz ve Kazvini'nin Telhis adlı eserlerinin Türkçe çevirileri de gözden geçirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Gösterge, Dilbilim, Belagat

*Bu çalışma, "Çağdaş Türk Resminde Mistik Semboller ve Semiyolojik Analizleri" adlı doktora tezinin "Semiyolojinin Türk ve İslam Kökenleri" bölümünden düzenlenmiştir.

[1] Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Bölümü, rasimsoylu@hotmail.com

[2] Yrd. Doç Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat Tasarım Fakültesi, Sanat Bölümü, Sanat Yönetimi Anabilim Dalı, mek(at)yildiz.edu.tr

SEMIOTICS IN TURKISH – ISLAMIC SOURCES

ABSTRACT

Semiotics was devoloped by Sassure and Pierce who were linguist and logician in the late nineteenth century in Europe. It is a discipline that studies every kind of communication which includes colloquial and body language.

Semiotics is the philosophical theory that studies the the meaning of indicators such as signs and symbols. This includes the study of signs and sign processes, indication, designation, likeness, analogy, metaphor, symbolism, signification, and communication. Semiotics is closely related to the field of linguistics, which studies the structure and meaning of language more specifically.

It is seen that, any data hasn't been transmitted from Turkish and Islamic sourches to Semiology which entered into Turkish art, literature and linguistics in the end of 20th century and hasn't passed over translation level.

It is observed that, similar matters were studied and analyzed in the linguistics and eloquence books which is teached in Ottoman schools. However unfortunately this books and data have not been transfered to Turkish science, art and education literature. In this respect, the main problem of this research is examination of subtleties of rhetoric, logic and linguistic in the Ottoman madrasa sources in context of the semiology.

Works relevant with linguistic that he wrote 100 years ago of Nursi who summarized and brought in today Turk and Islamic linguistic sources like Belagat, Fen-i Beyan, Fenn-i Maani and Fenn-i Bedi which were taught in Ottoman madrasahs and Turkish translation of Delail-ül İcaz written by Abdülkahir-i Cürcani over 1000 years ago and Telhis by Kazvini analyzed in this study.

Keywords: Semiotics, sign, linguistics, eloquence.

Giriş

İnsan bir göstergeler aleminde yaşamaktadır. Herşeyin insan için içerdiği düz ve yan anlamları vardır. İnsanın, insanlar ve insan dışındaki varlıklarla kurduğu iletişim bu anlamları çözümlemesiyle gerçekleşir.

Yirminci yüzyıl, gelişen teknoloji sayesinde görselliğin her alanı kapladığı bir yüzyıl olmuştur. Yazılı ve görsel medya, fotoğraf ve sinema endüstrisi, internet ve sanal dünya insanları yeni bir kavramlar alemi içine daha almıştır.

Bu kavramlar, gösterge adı verilen ve bir gösteren tarafından karşısındaki yorumlayana manalar gönderen bir işaretler yumağıdır. Göstergebilim (Semiyoloji), bu anlamları içeren sembolleri okuyan ve analiz eden bir bilim dalı olarak 20. yüzyılda geliştirilmiştir. Avrupa'da, semiyoloji ve semiyotik kelimeleri göstergebilim anlamında kullanılmaktadır. Türkçe literatürlerde, her iki kelime de kullanılmakla birlikte daha çok göstergebilim terimi tercih edilmektedir.

Gösterge ve Göstergebilim

Gösterge (Sign): ''Kendi dışında bir şeyi temsil eden ve temsil ettiği şeyin yerini tutabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne ve olgudur. Bu açıdan genel olarak kelimeler ve simgeler gösterge olarak adlandırılır. Gösterge; dil kuramlarında, gösteren (anlatım) ile gösterilen (içerik) düzlemlerinin birleşmesinden, karşılıklı olarak birbirini varsaymasından doğan birime verilen addır.'' (Rifat,2013a,97)

Göstergebilim; göstergeleri yorumlar, işaretleri anlamlandırır, sembol ve simgelerin yaratılma ve gelişme süreçlerini inceler. Göstergebilim, disiplinlerarası bir sahadır. (Ekerson,2005: 49)

Fransızlar 19.yüzyılda Yunanca ''semion''(gösterge) sözcüğünden esinlenerek semiyoloji kavramını geliştirmiştir. Saussure göre dil; düşüncelerin bir ifade biçimidir. Bu ifade biçimi yazı veya işaretlerle olabilir. Sağır-dilsiz alfabesi, adab-ı muaşeret, askeri işaretler ve dini ritüeller dil gibi birer göstergedir. (Barthes,2014:27)

Semiotik kelimesini ise, Charles Sanders Peirce tarafından Amerika'da tanımlanmıştır. Semiyoloji ile semiotik arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Semiyoloji Avrupa dilbilimi kuramlarının şekillendirdiği, semiotik Amerika'da davranışcılık ve pragmatizm felsefesiyle uğraşan bir mantıkçının geliştirdiği kavramlardır. Her iki göstergebilimci tabiat kanunlarının göstergeler aracılığıyla daha iyi açıklanabileceği görüşünü taşır. Hem sosyal bilimler hem de fen bilimleri,

göstergeler kullanarak kendi disiplinini geliştirmektedirler. Örneğin elementlerin sembolleri, pi sayısı veya formüller gibi. (Şahin,2014:2)

Semiyoloji (Göstergebilim), alanı ve sınırları tam olarak tanımlanmamış bir bilim olup, tıp ve biyoloji gibi pekçok bilim alanıyla ilişkilendirilmektedir. Ancak çıkış noktası dilbilim ve mantık gibi alanlar olduğu için edebiyat, sinema, plastik sanatlar gibi alanlarda daha etkin ve uygulanabilir bir analiz biçimidir.

Göstergebilim, işitsel, görsel, devinimsel dizgilere, resim, grafik, sinema, tiyatro, fotoğraf ve mimari gibi çeşitli sanat etkinliklerine, toplumsal ilişkileri düzenleyen kurallara, davranış biçimlerine değin uzanan geniş bir alanı kapsar. Mana aktaran ya da içeren tüm oluşumlarda kendini var eder. "Göstergebilim, bir inceleme yöntemidir ve her inceleme yöntemi gibi onun da belli bazı ilkeleri vardır. Bu ilkelerin başında nesnellik gelir. Hatta toplum ve insan bilimlerine nesnellik ilkesini göstergebilimin getirdiği söylenir." (Akerson,2006:15)

Göstergebilim incelediği alanın kendine özgü prensiplerini geliştirmeyi, işleyiş kurallarını saptamayı, inceleme yöntemlerini oluşturmayı, tanımlama ve açıklama işlemlerini gerçekleştirmeyi hedefler.

"Göstergebilim, temel birimi 'gösterge' olan bir ilişkiler dizgesi olarak dünyayı algılama biçimdir –yani göstergebilim gösterimin doğasını araştırır. Umberto Eco'nun da söylediği gibi, gösterge başka bir şeyin yerine duran bir şeydir." (Gottdiener, 2005: 15)

Tüm kainat bir göstergeler alemidir. Bütün bilim dalları bu evrendeki farklı göstergeleri tanımlar, sınıflandırır ve manalarını çözmeye çalışır. Bütün bilim dallarının geliştirdiği ölçü aletleri ve ölçü birimleri aslında birer göstergedir. İnsan başta kendisi olmak üzere herşeyi anlamlandırmaya çalışır. Göstergebilim sayesinde tüm evreni okuma imkanına kavuşur. (Sayın,2014:33)

İletişimin temel elemanları; gönderen, mesaj, alıcı, iletişim aracı ve dönüt yani geri bildirimdir. İnsanlar arasındaki iletişimin en temel sistemini oluşturan doğal diller göstergebilime göre toplumsal dizge olarak tanımlanmıştır. Ses, harf, hece, kelime ve cümlelerden oluşan dil sistemi, gösterge olarak semiyolojinin kuruluşunda Fransız dil bilimci Saussure için temel bir çıkış noktası olmuştur. (Saussure,2014:33)

Dil göstergelerinin iki bileşeni vardır. Ses veya sesler bütünü ve onların ifade etmeye çalıştıkları kavram. Ses yada sesler bütünü gösteren, kavramda gösterilen olarak adlandırılır. (Rifat,2009:11)

İnsanların sosyal yaşam içerisinde iletişim amacıyla geliştirdikleri göstergeler arasında doğal dillerin dışında, çeşitli el kol hareketleri, jest ve mimikler,

işaret ve sembollerde vardır. İlk insandan günümüze gelişen, her milletin milli değerleri arasında sayılan semboller ve işaretlerin yanı sıra, evrensel olarak kabul edilen ve kullanılan işaret ve semboller de çoktur. Örneğin trafik işaretleri, sağır dilsiz alfabesi, mors alfabesi gibi.

Bir otomobilin araç torpidosu üzerinde yer alan çeşitli göstergeler vardır. Yağ, abs, fren, motor harareti ve yakıt gibi. Yakıt göstergesi yakıt tüketimi hakkında sürücüyü bilgilendirir ve yönlendirir. Eğer sürücü bu göstergeyi okumayı ve yorumlamayı iyi bilmiyorsa benzini bittiği anda yolda kalacaktır. 21. yüzyılın yeni geliştirilen araçlarındaki göstergeler, sadece yakıt tüketimi konusunda değil, aracın bütün donanımı hakkında sahibini bilgilendirmekte ve yönlendirmektedirler. Herhangi bir arıza olduğunda, lastik hava basınçları düştüğünde, aracın kapısı iyi kapatılmadığı zaman, hatta emniyet kemerlerinden birisi takılmadığında sürücüyü uyarmaktadırlar. (Akerson,2005:17)

Göstergeler artık sosyal hayatın ve teknolojinin her yerinde yer almaktadır. İnsanların kıyafetleri, örneğin takım elbise ve kravat onların sosyal seviyelerinin göstergesi olduğu gibi, pahalı marka bir araba, saat veya cep telefonu insanların kariyerlerinin ve yaşam seviyelerinin göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Gösterge ile gösterilen şey, aslında insanın kafasında canlanan kavramları sembolize eden kodlardır. Bu kodlar insanlar arsında ortak anlamlar içeren kavramları ifade ederler. Ancak bu kodlar her toplum arasında aynı anlamları içermeyebilir. Ses, işaret veya sembollerden oluşan kodlar, soyut veya somut kavramları zihnimizde canlandırırlar.

Bu kodların ve göstergelerin milli veya evrensel boyutları, tarih içerisinde ortak kabul ve anlayışın yaygınlaşması ile ilgilidir. Şüphesiz bunun eğitim ve tanıtım boyutu da vardır. Günümüzde gelişmiş medya ve internet, pekçok göstergeyi ve kavramı yaygınlaştırmakta ve ortak bir dile dönüştürmektedir. Yazılı veya görsel sanat eserleri de önemli birer göstergedir. Mimari, resim, heykel, süsleme sanatları, karikatür, tiyatro ve sinema, sınırları bugün evrensel boyuta ulaşmış gösterge sistemleridir.

Antik Yunan ve Roma döneminden kalan eserler, o uygarlıkların emperyalist güçlerinin göstergesi olurken, Osmanlı ve Selçuklu medeniyetinden kalan eserler de onların sahip oldukları ruh iklimini yansıtan birer "inanç medeniyeti" göstergesi olmaktadırlar.

İslam Dünyasında Dilbilim Ve Göstergebilim

Avrupa Ortaçağ karanlığında yaşarken aynı dönemde, Asya'da, Anadolu'da, Ortadoğu, Afrika ve İspanya'da Türk ve İslam medeniyetinin güneşleri, büyük devletler ve uygarlıklar olarak yükseliyordu. Türk ve İslam medeniyeti olarak tanımlayabileceğimiz bu uygarlıklar askeri ve siyasi alanlarda olduğu gibi bilim ve sanat alanlarında da önemli eserler ortaya koymuşlardır.

Felsefe alanında Farabi, İbn-i Sina gibi büyük filozoflar yetiştiği gibi, dilbilim alanında da Cürcani, Sekkaki, Zemahşeri, Kazvini gibi önemli alimler yetişmiştir.

Osmanlı medreseleri kendi döneminde orta ve yükseköğrenimin yapılan kurumlardır. Bu okullarda dil bilimleri, estetik ve sanat felsefesini içeren **belagat**, **fenni beyan, fenni maani, fenni bedi** gibi dersler okutuluyordu. Bu alanlarda okutulan kitaplardan çok fazla tanınmış bazıları şunlardır. **Emsile** (yazarı bilinmiyor), **Bina** (1143,yazarı bilinmiyor), **Maksud**; (yazarı bilinmiyor fakat Birgivi'nin şerhi meşhur olmuş), "**Delail-ül İcaz**, **"Esrar-ül Belaga",** Abdülkahir el Cürcani (ö:1078), **Keşşaf** T**efsiri**, **Esasül Belaga,** Zemahşeri (1074-1144), **"İzharü'l Esrar",** Birgivî (ö.1573), "**Kâfiye**" İbni Hâcib (ö.1249), **Merâh**": Ahmed b.Ali b.Mesut (ö:1253), **"Miftâhu'l-Ulûm"** Sekkâkî (1159-1229), **El Mevakıf",** El-Îcî'nin (ö.1355) **Mutavvel,** Sad-ı Taftazani (1322-1390), **Şerh-ül Mevakıf,** Seyyid Şerif Cürcani (1340-1413). "**Kâfiye**" şerhi, Molla Cami (1414-1492), **"Belagat-ı Osmaniye"**, A. Cevdet Paşa (1822-1895), "**Muhakemat**" ve "**Sünuhat**", **"İşarat-ül İcaz",** B.S.Nursi (1873-1960). (Akgündüz,2013:283-287)

Osmanlı son döneminde Ahmet Cevdet Paşa'nın **Belagat-ı Osmaniye** adlı eseri, o dönemin yüksek öğreniminde okutulan önemli bir dilbilim kitabı olmuştur. (Bulut,2014:27)

İbn-i Haldun'a (1332-1406) göre belagat, İslam dünyasında çok önemli bir ilimdi. Ona göre Zemahşeri Türk olduğu halde Arapçanın gramer ve dil bilgisi kurallarını yazmakla Araplara bile bu dilin inceliklerini öğretmiştir. Yazdığı "Esasül Belaga" adlı büyük lügatı, belagat ilminin temellerini atmıştır. Yine Sekkaki, Belegat ilminin inceliklerini araştıran ve Kuran'ın dil ve anlatım olarak mucize özelliklerini inceleyen Türk-İslam alimlerinden biridir. (Ayvazoğlu,1989:134)

Türkçe literatürlerde, göstergebilim ile ilgili kitapların hemen hemen hepsi yabancı bilim adamlarının eserlerinden tercüme edilmiş olup, geçmiş veya günümüz

Türk ve İslam dünyasına ait görüşler yok denecek kadar azdır. Sadece Fatma Erkman Akerson "Göstergebilime Giriş" kitabında Mevlana'ya kısa bir bölüm ayırarak, onun eserlerinin gösterge ve göstergebilimle ilgili olabileceğine dair kısa bir bilgi vermiştir. (2006:55)

Osmanlı kaynaklarında Türkçe, Arapça, Farsça olan akademik yayınlar, dilin yapısı, gramer kuralları, linguistik anlam ve kullanım anlamlarını ele almış ve çok geniş olarak ders vermiştir. Bu kaynaklarda bugünkü gösterge anlamını veren birkaç önemli kelime göze çarpmaktadır. Bunlar; alamet, ayet, ayine, delalet, işaret, remz ve manay-ı harfi'dir.

Alamet, Bir hükmün varlığının işareti olan, ancak o hükmün ne varlığıyla ne de gerekli olmasıyla ilgisi bulunmayan şey anlamında bir terim. Alamet kelimesi, işaret ve belirti anlamında kullanılan bir kelimedir. Bu anlamıyla, gösterge (sign) kelimesini karşılayan kelimelerden birisidir. Gerek eski Türk ve İslam hukukunda, gerekse mantık ve diğer bilimlerde alamet işaret ve delalet ile benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin eski Anadolu özdeyişlerinden "büyüklük taslamak, küçüklük alametidir" sözü, alameti gösterge olarak ifade eder.(Şazeli,1989,335)

Ayet kelimesi kutsal kitaplarda yazılı söz anlamına geldiği gibi, doğadaki ilahi kanunlar ve tevhid delilleri ve işaretleri anlamında da kullanılmaktadır ki, bu da gösterge anlamına gelmektedir. Sözlükteki asıl anlamı "bir şeyin ve bir amacın mevcudiyetini gösteren alâmet"tir. Buna bağlı olarak "açık alâmet, delil, ibret, işaret" gibi anlamları da göstergebilim ile örtüşmektedir. (Yavuz,1991:242-244)

Ayine, Farsçadan Türkçeye ayna olarak geçen bu kelime bilinen ayna anlamı dışında gösterge anlamında da kullanılmaktadır. Bilhassa tasavvufta ve edebiyatta ayna, teşbih ve mecazi anlatımlar için çok uygun bir kelimedir. Ayna, eşyayı yansıtması, bu yansımanın aslında bir gölgeden ibaret oluşu, parıltısı, aydınlık ve lekesizliği, cilalı ve siyah iki yönü olması gibi özelliklerinden dolayı eski edebiyat ve tasavvuf literatüründe ayna önemli bir sembol ve gösterge olmuştur. Tasavvufta insanın kalbi, ilahi sırların aynasıdır. Edebiyatta genellikle yüz güzelliği aynaya benzetilir.(Pala,1991:262)

Muhyiddin-i Arabi, "mahlukatı yarattım ki, bana bir âyine olsun ve o âyinede cemalimi göreyim" hadis-i şerifinden, bu alemin, Yaratıcının varlığını ve birliğini gösteren bir ayna ve gösterge olduğu çıkarımında bulunmuştur.(2010,80)

Delalet, kelime ile mana arasındaki ilişkiye denilir. Delalet, herhangi bir şeyin başka bir şeyi ifade etmesi veya tarif etmesi olarak ta tanımlanır. Söz,

davranış, yazı, işaret, sembol, hereket ve durum gibi herhangi bir şeyin başka anlam, hüküm ve bilgiyi içermesi anlamında kullanılan bir kavramdır. Bu tanımlar ışığında delalet, göstergebilim kuramındaki gösterge tanımıyla benzer anlamlar içermektedir.(Bolay,1994,119)

İşaret, Bir mânayı, düşünceyi veya duyguyu üstü kapalı bir şekilde anlatma anlamında tasavvuf terimi olarak kullanılmaktadır. Mutasavvıflar herkesin bilmesi gerekmeyen, açığa vurulması halinde yanlış anlaşılmaya yol açan veya çok derin ve ince bir anlam taşıdığı için kelimelerle dile getirilemeyen kavramları, kutsal metinlerdeki dolaylı anlatımları, ehli olanlara anlatmak istediklerinde, işâret adını verdikleri sözlü ve yazılı olmayan bir anlatım yolu kullanmayı tercih etmişlerdir. (Uludağ,2001:423)

Remz, işaret etmek suretiyle başka bir şeyi ifade etmek, sembol, simge, nişan, üstü kapalı anlatım anlamlarına gelen bir dolaylı anlatım terimidir. Remiz, belâgatta kinaye ve işaret türü olarak kullanıldığı gibi, edebiyatta, ima, telmih ve muamma türü dolaylı anlatım ve iletişim biçimlerini ifade eden bir terimdir. Bu anlamlarıyla gösterge anlamını da içeren remz, Türk ve İslam literatüründeki en eski göstergebilim kavramlarından birisidir.(Durmuş,2007,556)

Harf, dildeki seslerin yazı ve çizgi türü sembolleri için kullanılan terim. Sözlükte "bir tarafa meyletmek, sapmak" anlamına gelen harf masdarının isim şekli olup "taraf, uç, yan; zirve, tepe; kelime, kelâm" vb. anlamları ifade eder. Alfabeyi oluşturan seslerin her birine ait yazı, çizgi ve çizgi grupları türünden işaretlere, kelimelerin oluşumunda bir anlamda belirleyici taraf olmaları sebebiyle harf adı verilmiştir. (Durmuş,1997:158-163)

Mana-yı harfi, başka birşeyi gösteren, başkasını tanıttıran ve sevdiren demektir. Yani bir harf, kendisini bir harf kadar, yani düzanlamı ile gösterir ve tanımlar. Ancak işaret ettiği başka bir şeyi veya kendisini yazanı çok yönleriyle, tarif eder. Mana-i harfi bakış açısıyla, kainattaki herbir varlık, kendi yaratıcısını çok yönleri ile gösteren birer gösterge olarak tanımlanabilir.(Yeğin,1992,197,381)

Abdülkahir el Cürcani'nin (ö.1078) kaleme aldığı Delail-ül İcaz adlı eseri "Sözdizim ve Anlambilim" adıyla Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır. Bu kitapta Sausurre'in dilbilim ve göstergebilimin temel tartışma konularından olan nedensizlik ilkesini bundan yaklaşık bin yıl önce ele almış ve açıklamıştır. (Cürcani, 2008,60)

Yine gerçek anlamı kastedilmeyen kelimeler başlığı altında yan anlamlar ifade eden "kinaye, istiare ve mecaz konularını örneklendirerek açıklamıştır.(Age.70) "Anlamın anlamı" başlığı altında farklı anlamlar içeren göstergelerden bahsetmiş ve bunları da örneklendirerek izah etmiştir.(Age.235)

Kelime ile mana arasındaki ilişkiye de delalet adı verilir. Örneğin Hatem-i Tağı cömertliği ile meşhur olmuş. Bu yüzden bir metinde hatem kelimesi cömertliğe işaret eden bir manada kullanılırsa (ki mecaz olur) ona tazammuni delalet adı verilir. Eğer kendi manası dışında başka bir şeye delalet ediyorsa (kinaye) ona iltizami delalet denir. Semantik ‘’deyim aktarması’’denen mecaz, bir kelimeyi geçici olarak başka bir anlamda kullanmaktır. Benzetme ilgisiyle yapılan mecazlara istiare (metafor), başka bir ilgiyle yapılanlara mecaz-ı mürsel denir. Aslında mecaz, teşbihin kısa ve güçlendirilmiş şeklidir. Mistik şairler, veliler ve sanat insanları yalnız kendileri mazhar oldukları ilhamları mecazların arkasına gizlemişlerdir. Tasavvufi sembolizm de böyle doğmuştur. Teşbih aralarında anlam ve şekil bakımından ilgi bulunan iki şeyden zayıf olanın kuvvetli olana benzetilmesidir. Teşbihin tabii sonucu olan mecaz ile sembol ve allegori arasında çok fark yoktur. Dilbilim alimlerine göre istiare, şair veya sanatçıların fikirlerini dile getirmeye çalıştıkları semboller ve işaretler düzenini belirlemektedir. Teşbih yoluyle ifade, temelinde tasavvufun bulunduğu bir sembolizmin doğmasına yol açmıştır. Tasavvufla hiç ilişkisi bulunmayan sanatçılarda bile tasavvuf duyarlılığının bulunması bundan ileri gelmektedir. (Ayvazoğlu, 1989: 136)

Görüldüğü gibi teşbih, kinaye ve mecaz kendisi dışında birşeye işaret eden ve gönderme yapan birer gösterge hükmündedirler. Belagat alimlerinin, divan edebiyatının ulaştığı istiare, kinaye, mecaz, teşbih ve mübalağa gibi edebi sanatlarıyla, Avrupalı göstergebilimcilerin 20. yüzyılda uğraştıkları göstergebilim ile benzer problemlere çözüm aradıkları düşünülebilir.

Kazvini’nin Telhis kitabında, Göstergebilim ile örtüşen Beyan ilmi açıklamasında, bir manayı, kendisine açıkça delalet etmede birbirinden farklı yollarla dile getirmenin öğrenildiği bir ilim olarak tanımlanır. Yani Beyan, sözün anlamının tamamına veya bir parçasına ya da dışındaki bir şeye delalet etmesidir. Burada birinci anlamına vaziyye, ikinci ve üçüncü anlamlarına akliyye denilmiştir. Yani birincisi, lafız-söz ve mana uyumuna mutabakattır. İkincisi tazammun-içerik, üçüncüsü iltizam yani gerekliliktir. Burada gereklilik, muhatabın örfi veya başka sebeplerden dolayı zihinsel anlayışıdır. (2006,93)

Beyan ilmi insanların anlatmak istedikleri manaları farklı söz incelikleri ve sanatları ile anlatmalarını kazandırır. Söz içerisinde kullanılan ve asıl anlamının dışında yan anlamlar ifade eden teşbih, istiare, kinaye ve mecaz gibi sanatlar, sözü daha sanatlı ve güçlü kılar. Eğer bir kelime veya söz, gerçek anlamında kullanılıyorsa bu hakikattır. Gerçek anlamı haricinde bir mana ifade ediyorsa mecaz, teşbih veya istiare olur. Gerçek anlamı yanında daha etkili bir mecazi anlamda kullanılıyorsa, kinaye adını alır. Göstergebilimle ilgisi de bu noktadandır ki, bir şeyin kendi anlamı dışında yananlamlar içermesi göstergebilim içerisinde incelenmektedir.

Kazvini, meani ilmini, lafızların kendisiyle muktezayı hale uygunluğunu sağlayan ilim olarak tarif eder. Yani ortamın gerektirdiği durumları gözetme biçimidir. Meani ilmi, sözün veya anlatımın, halin gerektirdiği en uygun ifade biçimiyle anlatılmasını inceler. Duruma göre en uygun ifade biçimi, bazen susmak, bazen de bir işaret olabilir. Örneğin parmağı dudağa götürerek sus demek gibi. Belagat ilminin bu yönüyle de göstergebilimin ilgilendiği konulara paralellik gösteren bir yönü vardır. (2006,6)

Nursi'nin 1908 ile 1922 yılları arasında telif ettiği Muhakemat, Sünuhat, İşarat-ül İcaz gibi eserlerinde, gösterge tanımına uyan birçok açıklama görülmektedir. Bunların belagat ile ilgili olanları gibi bir kısmı kuramsal olarak göstergebilimin temel sorunları ile de ilgilidir. Bir kısım eserleri de göstergebilim açısından incelenmeye değecek sayısız anlamlar içeren simgesel ve meteforik anlatımlar içerir.

Eserlerinden çıkarılan örnekler, modern göstergebilimin kuramsal tanımlarıyla örtüşmekte ve medrese geleneğinin dilbilim ve anlambilim birikimini yirmibirinci yüzyıla transfer etmede başarısını gözler önüne sermektedir.

Nursi 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı Doğu Cephesinde kaleme aldığı İşarat-ül İcaz adlı eserinde, göstergebilim açısından kavramların ifade edilmesinde temel bir araç olarak kabul edilen dili şöyle tanımlar. ‘’Evet biri kal, diğeri hal olmak üzere iki lisan vardır. Lisan-ı kalin kelimatı elfaz ise, lisan-ı halin kelimatı da ahvaldir.” (2003: 157) Bu açıklamada, sadece insanların konuşma dili değil, davranış dili de duygu ve kavramları ifade eden göstergeler olarak tarif edilmiştir. Darb-ı mesel olmuş ve halk arasında yaygınlaşmış (El-ârifü tekfîhi'l-işâre) “arif olana bir işaret yeter.’’ (2011:65) özdeyişinin ifade ettiği gibi, işaret-gösterge (sign) insanın insanlar arasında veya insanın insan dışındaki varlıklarla iletişimi sırasında kullandığı, düz ve yan anlamlar içeren her türlü biçimi kapsar. El, göz ve beden dili işaretleri gibi. Hatta ‘’sükut ikrardan gelir’’ veya “beyanda sükûtu, geniş bir sözdür’’ (2006: 6), “el cevab-ül ahmak-üs sükut’’(1992:438) veciz sözlerinde olduğu gibi bazen susmak bile konuşmak kadar etkili bir gösterge olabilmektedir.

Nursi, tabiattaki renk ve biçimlerden meydana gelen güzellikleri ilahi göstergeler olarak tanımlar. ‘”Bütün meyvedar ağaç ve nebatlar; mizanlı ve fesahatlı yapraklarının dilleriyle ve süslü ve cezaletli çiçeklerinin sözleriyle ve intizamlı ve belâgatlı meyvelerinin kelimeleriyle” (1996:108) cümlesinde olduğu gibi tabiattaki biçimleri çok anlamlar yüklenmiş göstergeler olarak tanımlar.

İlk insanlar konuşmayı ve kelimeleri yani dili, Talim-i Esma adı verilen Hz. Adem'in bir mucizesi olarak öğrenmişlerdir. “Hem meselâ: وَعَلَّمَ آدَمَ ٱلأَسْمَاءَ كُلَّهَا "Hazret-i Âdem Aleyhisselâm'ın dava-yı hilafet-i kübrada mu'cize-i kübrası, talim-i esmadır" diyor. İşte sair enbiyanın mu'cizeleri, birer hususî hârika-i beşeriyeye

remzettiği gibi, bütün enbiyanın pederi ve divan-ı nübüvvetin fatihası olan Hazret-i Âdem Aleyhisselâm'ın mu'cizesi umum kemalât ve terakkiyat-ı beşeriyenin nihayetlerine ve en ileri hedeflerine sarahate yakın işaret ediyor.''(Nursi,1993: 262)

Bu hakikat Kuran'da yazıldığı gibi Kitab-ı Mukaddes'te yani Eski Ahid denilen Tevrat'ta da yazar. Aslında yüksek bir zeka işi olan dil, iç dünyamızdaki ve dış dünyadaki algıladığımız kavramları tanımlamaktan ve sembolize etmekten ibarettir. Yani asıl olan kavramlardır ve insanın bunları algılaması ve tanımlamasıdır.

Dil ilk insanlardan itibaren oluşturulan ortak kodlardan ibarettir. Eğer bir şekilde insanlar bu ortak kodları çözemiyorsa veya farklı kodlar ortaya koyuyorsa farklı dilleri konuşuyorlar demektir. Nursi, farklı kodların ve dillerin oluşumuna meşhur Babil kulesi efsanesini örnek verir. "Babil kal'asının harabiyeti zamanında "tebelbül-ü akvam" tabir edilen "teşa'ub-u akvam" ve o teşa'ub sebebiyle dağılmaları gibi..." (1992:323)

Babil kulesi insanların farklı diller konuşması ile ilgili bilinen en eski efsanedir. Meşhur Hollandalı ressam *Pieter Bruegel'in* tablolarını yaptığı ve dünyanın yedi harikasından biri olan Babil kulesinin hikayesi Eski Ahit adı verilen Tevrat'a kadar uzanır. Babil halkı o kadar zengin ve refah seviyesi yüksek bir toplumdur ki Allaha isyan ederek yoldan çıkarlar. Rivayetlere göre bundan yaklaşık beşbin sene önce asma bahçeleriyle meşhur Babil halkının hükümdarı yedi katlı bir kule yaptırarak Allaha ulaşabileceğini düşünmüştür. Yapımı yıllar süren kule doksan metre çapında bir alana oturan ve yine doksan metre yüksekliğinde olup hem bir tapınak, hem soylu sınıfa mensub insanlar için saray ve yaşam evleri içeren, çarşı ve asma bahçeleriyle fantastik bir yerdir. Ancak beklenmedik birşey olur ve bir gece ilahi bir mucize ile babil halkının dilleri farklılaşır. Sabah kalkan insanlar birbirlerini anlayamazlar ve dağılıp giderler. Kule de tamamlanamadan kalır ve zamanla harap olur. Böylece dünyadaki binlerce dil de doğmuş olur.(Soylu,2015:52)

Nursi, dilbilim, göstergebilim ve iletişimin gelecek yüzyıllarda çok önem kazanacağını ve etkin bir silah gibi, büyük bir güç oluşturacağını açıklar.(1993:264)

Nursi 1908 yılında kaleme aldığı Muhakemat adlı eserinde, gelecek kuşaklar ile geşmiş zaman kültürleri arasında değişen beğeni ve estetik kaygılarla, dilin de değişebileceğini ve yeni kodlar geliştirilebileceğini söyler. "Selefin zevklerine giden çok kelimatı veya hikâyatı veya hayalâtı veya maâni, ihtiyar ve zînetsiz olduklarından halefin heves-i şebabanelerine tevafuk etmediklerinden meyl-i teceddüde ve fikr-i icada ve cür'et-i tağyire sebeb olmuşlardır. Bu kaide lügatta olduğu gibi, hayalât ve maâni ve hikâyatta dahi cereyan eder. Öyle ise herşeye zahire göre hükmetmemek gerektir."(2012:26)

Nursi, "göstergenin başka bir anlam ifade eden şey" tanımına uygun olarak manay-ı harfi tarifi yapar. ''Nasıl bir kitabın herbir harfi, kendi nefsini bir harf kadar gösterip ve kendi vücuduna tek bir suretle delalet ediyor ve kendi kâtibini on kelime ile tarif eder ve çok cihetlerle gösterir."(1993: 300) Yani bir harf veya işaret, kendisi bir harf kadar anlamlıdır fakat bir gösterge olarak çok manaları içermekte ve anlatmaktadır. Örneğin harfi yazan hattat veya yazarı birçok özellikleriyle tarif eder.

Mana-i harfi ile kainattaki herbir varlık kendi sanatkarını çok yönleri ile gösteren birer gösterge olarak tanımlanabilir. "Hem herbiri birer harf-i manidar olan mevcudata "mana-yı harfî" nazarıyla, yani onlara Sâni' hesabına bakar, "Ne kadar güzel yapılmış, ne kadar güzel bir surette Sâni'inin cemaline delalet ediyor" der.**"**(Nursi,1993:131)

Yine Osmanlı medreselerinde okutulan belagat ilmiyle ilgili olarak Muhakemat adlı eserinde, bir göstergenin kendisinden başka birşeye işaret etmesini şöyle anlatır. "Fenn-i Beyan'da "maânî-i ûlâ" tabir olunan suret-i manaya raci' değildirler. Ancak "maânî-i sânevî" ile tabir olunan maksad ve garaza teveccüh ederler. Meselâ: "Filanın kılıncının bendi uzundur" denilse; kılıncı olmazsa da, fakat kameti uzun olursa, yine hüküm doğrudur, yalan değildir. Hem de nasıl kelâmda bir kelime, istiareye karine-i mecazdır.'' (Nursi, 2012:15)

Fenni Beyan; belagat ilminin bir dalıdır. Manay-ı ula mananın görünen sureti, manay-ı sanevi ikinci dereceden anlatılmak istenen mecaz anlamlar. Kendi sureti dışında görünen anlamlar gösterge kuramındaki gösteren ve gösterilen ve yorumlayan ilişkilerini çağrıştırıyor. ''Çok baba adamdır'' önermesi gibi, bir adam hiç çocuğu olmasa dahi bir baba gibi himmet sahibi olabilir.

Duruma, gereğine göre ve manayı en iyi şekilde anlatabilecek ifade biçimini hedefleyen belagatı, Nursi veciz bir şekilde şöyle tanımlar. "Belâgat, mukteza-yı hale mutabakattan ibarettir." (2003:47)

Nursi, bazı ayetlerden, manay-ı remzi ve manay-ı işari olarak tanımladığı yan anlamlar çıkartarak, paygamber mucizelerini günümüz teknolojisine işaret eden göstergeler olarak ele almıştır. (1993:252)

Nursi, insanın gördüğü göstergeleri her zaman doğru yorumlayamamasının mümkün olduğunu, bir çobanın rüyasında gördüklerini, uyanık arkadaşının farklı bakış açısıyla yorumladığı bir misal anlatır. (1992:81) Prag ekolünün önemli temsilcileri, yorumlama meselesi ile ilgili benzer şu önermeyi yapmışlardır. Yorumlama meselesiyle ilgili ihtilaflar şu iki hususun bilinmesiyle ilgilidir. Birincisi yanlış ya da eksik yorumlamanın mümkün olduğu, ikincisi her zaman farklı bir bakış açısıyla daha iyi bir yorumlama yapılabileceği. (Sladek, 2014:183)

Nursi, eserlerinde bu kainatı, ilahi bir sanat eseri, teşhirgah ve sergi salonu, saray veya kitaba benzeterek çok manaları yansıtan bir ayna göstergesi olarak tarif etmektedir. Peygamberler ise bu göstergeleri ve kodları yorumlayan ve diğer insanlara öğreten rehberlerdir. (1993: 120) Nursi, bu kainatı bir rehberi ve öğretmeni olmadığı takdirde manasız bir kağıttan ibaret, anlaşılması zor bir kitap olarak tasvir eder. (1993:122) Bu kainat okunması ve yorumlanması gereken zor bir göstergeler mecmuasıdır. Peygamberler bu kitaptaki ayetleri, yani göstergeleri okuyarak insanlara onu yorumlayabilmeleri için danışmanlık yaparlar.

Nursi, Sözler adlı eserinin onikinci söz bölümünde, kainatı harfleri ve kelimeleri kıymetli cevherlerle yazılmış dekoratif bir kitaba benzeterek, iki farklı alim tarafından nasıl farklı yorumlandığını anlatır. Bu örnekte, kainattaki varlıklar birer gösterge olarak tanımlanmıştır. Yorumlayanlardan birisi göstergelerin içerdiği kodları okuyamadığı için doğru metin çözümlemesini yapamamıştır. (1993:130)

Nursi'nin eserlerinde göstergebilimle ilgili konulardan birisi de, şeair tabir edilen dini sembollerdir. Dini mimari, minareler, ezan, dini kıyafetler, sünnet-i seniyye tabir edilen dini adetler ve gelenekler, şeair tabir edilen dini sembollerdir. Hatta şeair tabir edilen sünnetler dini birer gösterge oldukları için şahsi farzlardan daha önemli kabul edilmişlerdir. "Bu nevi şeaire riya giremez ve ilân edilir. Nafile nev'inden de olsa, şahsî farzlardan daha ehemmiyetlidir." (Nursi,2011:54)

"Zeminin yüzünde çakılmış mismarlar hükmünde her an olan İslâmî şeair, dinî minarat, İlahî maabid, şer'î maalim itfa olmazsa, İslâmiyet parlayacak an be-an!..'' (Nursi,1993:730)

"Hattâ şu memleketin maabid ve medaris-i diniyesinden başka makberistanın mezar taşları dahi, birer telkin edici, birer muallim hükmündedir ki; o maânî-i mukaddeseyi, ehl-i imana ihtar ediyorlar." (Nursi,1992:434)

Nursi, dil konusunda da Kuran, ezan ve tesbih gibi dini terimlerin alem ve şeair hükmünde birer alamet ve gösterge olduğunu ve sadeleştirmenin veya Arapça orjinalleri yerine Türkçelerinin kullanılmasının, insanın cildini değiştirmek gibi mümkün olmadığına dikkat çekmektedir. (1992:396)

Temsil-i hikaye kavramı, göstergeler içeren bir dizgedir. Nursi, pekçok eserinde temsil-i hikaye yöntemini kullanarak çok manaları içeren gösterge çözümleme örnekleri ortaya koyar. "Şu risalelerde teşbih ve temsilleri, hikâyeler suretinde yazdığımın sebebi; hem teshil, hem hakaik-i İslâmiye ne kadar makul, mütenasib, muhkem, mütesanid olduğunu göstermektir. Hikâyelerin manaları, sonlarındaki hakikatlerdir. Kinaiyat kabîlinden yalnız onlara delalet ederler. Demek, hayalî hikâyeler değil, doğru hakikatlerdir."(1993:48)

Bilhassa Küçük Sözler'de birlikte seyahate çıkan iki kardeş temsilini çok kullanır. Bu hikayelerde kardeşlerin önlerine iki yol çıkar ve biri sağ yoldan diğeri sol yoldan gider. İki kardeşin geldikleri yerler ve gördükleri şeylerin temsil ettikleri manalar itibariyle hepsi birer gösterge sayılır. İki kardeş benzer olayları yaşarlar fakat göstergeleri farklı yorumlarlar.

Sonuç Ve Öneriler

Göstergebilim yirminci yüzyılın başlarında Avrupa'da yeni kurulan bir bilim dalıdır. Dilbilim, mantık, sosyoloji, estetik gibi alanların yanısıra tıp, fizik, kimya gibi bilim dalları tarafından da kullanılan sembol ve simgelerin yorumlanması ve metin analizleri, göstergebilimin ilgi alanları içerisindedir. Sanat tarihinin son yüzyıl içerisinde gelişen biçimcilik, yapısalcılık ve yapıbozumculuk gibi sanat eleştiri kuramları da göstergebilim ile ilgilidir.

Türkçe literatürde yer alan göstergebilim ile ilgili eserler, bütünüyle tercüme veya Avrupalı bilim adamlarının fikirlerine dayanan kitaplardır. Türk-İslam dünyasında da bin yılı aşkın bir süredir dilbilim uzmanı alimler, benzer konuları ele almış ve bu alanla ilgili eserler ortaya koymuşlardır. Ancak henüz günümüz literatürüne kazandırılmamış dilbilim, estetik ve belagat kitapları kütüphanelerin tozlu raflarında beklemektedir. Osmanlı medreselerinin mahsulü olarak günümüze kadar gelen belagat eserleri, dilbilim ve göstergebilim açısından zengin içerikleriyle kaynak birer eser hüviyetindedirler. Bu eserler bu çalışmada verilen örnekler gösterge olarak tanımlanabilecek yüzlerce mecaz, temsil, teşbih, allegori ve metaforlarla doludur.

Belagat biliminin inceliklerini günümüze en sağlıklı olarak aktaran Nursi'nin eserleri, hem Türk-İslam dilbilim ve anlambilim alanına kaynaklık edecek, hem de içerdiği kişisel gelişim ve motivasyon prensipleri ile bu günün ve geleceğin kuşaklarına yol göstericek bir rehber özelliğindedir.

Nursi'nin eserleri; herkes tarafından, hatta avamın bile kolayca anlayabileceği pekçok semboller içerir. Ancak kendi alanlarında uzman bilim adamlarının dahi çok zor çözebileceği metafor ve işaretler de vardır. Bunlar mantık, dilbilim ve anlambilim açısından çözülebilecek semboller olabildiği gibi, Arap harflerinin sayı değerlerinden oluşmuş Cifir ve Ebced hesabı yöntemiyle çözülebilecek şifreler de olabilir. Nursi, bilhassa Kuran ayetlerinden ve Hz. Peygamberin hadislerinden sayısız cifir hesabı örnekleri ve çözümlemeleri ortaya koymuştur. Bunlar arasında yakın tarihte ve hatta gelecekte meydana gelen ve

gelecek olan pekçok olayın tarihlerine işaretler çıkarması örnek olarak gösterilebilir. Bu başlı başına ayrı bir araştırma ve inceleme konusudur.

Göstergebilim açısından incelendiğinde Nursi'nin eserleri bu bilimin kuramsal gelişimine katkıda bulunacak pek çok argümanlar ve prensipler bulundurur. Ayrıca göstergebilim açısından incelendiğinde çözümlenebilecek zengin örnekler ve anlambilim açısından yorumlanabilecek sayısız göstergeler içerir.

Dilbilim, belagat, estetik ve sanat eleştiri kuramları açısından bakıldığında onun eserleri henüz yeterince ele alınmamıştır. Nursi'nin hem kendi üslubu ve sanatı, hem de eserlerinde tanımladığı sanat felsefesi ve estetik anlayışı ayrı ayrı ele alınmalı ve çözümlenmelidir.

Kuran'ın mucizevi yönlerinden biri olarak kabul edilen belagat, fesahat ve cezalet gibi dil ve anlatım biçimleri, modern dilbilim ve göstergebilim açısından da incelenmelidir. Kuran'da var olan göstergeler de, bu alanlarda araştırma yapan uzmanlarca çözümlenmelidir.

Nursi, yazdığı eserlerle, yirmibirinci yüzyıl insanına pek çok alanda olduğu gibi bu alanda da örnek olabilecek avangard bir eser yadigar bırakmıştır.

Kaynaklar

Akerson, F. (2005). Göstergebilime Giriş. Multilingual Yayınları, İstanbul

Akgündüz, A. (2013). Arşiv Belgeleri Işığında, İstanbul: OAV. Yayınları.

Arabi, M. (2010), Füsus'ul Hikem/Hikmetlerin Özü, (Çev:Abdülhalim Şener). 3.b. Sufi Kitap, İstanbul.

Ayvazoğlu, B. (1989). İslam Estetiği Ve İnsan, Çağ Yayınları. İstanbul

Barthes, R, (2014). Göstergebilimsel Serüven. (Çev.M. Rifat). Y.K.Y. İstanbul:

Bolay, M.N.(1994). Delâlet, İslam Ansiklopedisi, Cilt:9.s.119, TDV Yay. Ankara.

Bulut, A. (2014). Belagat, Meani, Beyan, Bedi. M.Ü.İFAV. Yayınları. İstanbul

Cürcani, A.(2008).Delailü' İ'caz, (Çev. Osman Güman), Litera Yayıncılık, İstanbul.

Durmuş, İ. (1997). Ayet. İslam Ansiklopedisi, Cilt:16.s.158-163. TDV Yay, Ankara.

Gottdiener,M.(2005). Postmodern Göstergeler. (Çev.E.Cengiz-H.Gür). İmge Yay. İstanbul

Kazvini, H, (2006). Telhis Ve Tercümesi**,** Çev.Nevzat H.Yanık, Mustafa Kılınçlı, M.Sadi Çöğenli). Huzur Yayıncılık, İstanbul.

Nursi, B. S. (1996). Asay-ı Musa), Envar Neşriyat. İstanbul

Nursi, B. S. (1993). Sözler, Envar Neşriyat. İstanbul

Nursi, B. S. (2003). İşarat-ül İcaz. Envar Neşriyat. İstanbul

Nursi, B. S. (2006). Sünuhat-Tuluat-İşarat. Envar Neşriyat. İstanbul

Nursi, B. S. (2011). Lemalar. Envar Neşriyat. İstanbul

Nursi, B.S. (1992). Mektubat. Envar Neşriyat. İstanbul

Nursi, B. S. (2012). Muhakemat, Envar Neşriyat. İstanbul

Rıfat,M. (2008).XX.Yüzyılda Dilbilim Ve Göstergebilim Kuramları.1. Y.K.Y. İstanbul

Rifat, M. (2009) Göstergebilimin Abc'si, Say Yayınları. İstanbul

Rifat,M. (2011). Homo Semioticus Ve Genel Göstergebilim Sorunları. Y.K.Y. İstanbul

Rifat,M. (2013). Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü, T.İş Bankası Yayınları. İstanbul

Sayın,Ö.(2014).Göstergebilim Ve Sosyoloji, Anı Yayıcılık. Ankara

Saussure, F.(2014).Genel Dilbilim Yazıları. İthakiyayınlar. İstanbul

Sladek, O. (2014)i Prag ekolünün Yapısalcı Poetikası ve Geçirdiği Dönüşüm, (Çev.B. Dervişcemaloğlu) Dergah yay.İstanbul

Soylu,R,(2015). Dillerin Ortaya Çıkışı Babil Kulesi, Zafer Bilim, Araştırma, Kültür,Sanat Dergisi, Mart,Sayı:459,Sakarya

Şahin,S. (2014). Göstergebilim Ve Tarihsel Gelişimi. Hacettepe Ü. Yay.Ankara

Şazeli, H. A.(1988).Alamet, İslam Ansiklopedisi, Cilt:2,s.335. TDV Yay. Ankara.

Uludağ, S, (2001). İşaret. İslam Ansiklopedisi, Cilt:23, s. 423. TDV Yay. Ankara

Yavuz,Y. Ş. ve Çetin, A.(1991).Ayet. İslam Ansiklopedisi, Cilt:4, s.242. TDV Yay. Ankara

Yeğin, A. (1992). Yeni Lügat, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul.